

Михайло Старицький

Народився Михайло Петрович Старицький 2 (14) грудня 1840 в селі Кліщинці Золотоніського повіту на Полтавщині (тепер — Черкаська область) в сім'ї дрібного поміщика. З 1851 по 1856 рр. навчався в гімназії в Полтаві. У віці 8 років у нього помер батько, відставний ротмістр, а в 1852 році померла мати і Михайло став круглим сиротою. Михайло Старицький залишився під опікою свого дядька — Віталія Романовича Лисенка, батька композитора Миколи Лисенка. У 1858 році продовжив навчання на фізико-математичному, потім на юридичному факультетах Харківського університету Харків, з 1860 року в Києві, в 1865 році закінчив Київський університет. 1862 року одружився із сестрою Миколи Лисенка Софією Віталіївною. У 1864 році Михайло Старицький почав виступати в театральних гуртках. Перші твори Старицького були надруковані у 1865 році. Старицький був справжнім учителем молодих українських письменників і відіграв велику роль в організації літературного і громадського життя 1890-х рр. 1871 року оселився у Києві. Увійшов у творчу співпрацю з Миколою Лисенком — вони спільно організували «Товариство українських сценічних акторів». Старицький записував народні пісні, які потім видавав в обробці Миколи Лисенка, писав лібрето до Лисенкових опер («Гаркуша», «Чорноморці», «Різдвяна ніч», «Тарас Бульба», «Утоплена»). Під тиском імперської влади Старицький змушений був у 1878 році емігрувати на деякий час за кордон. Повернувся в Україну в 1880 році й знову розгорнув видавничу і театральну діяльність. У 1883 році Михайло Старицький став керівником і режисером першої об'єднаної української професійної трупи. У 1883 та 1884 роках видавав український альманах «Рада» (вийшло два випуски). У 1885 році через низку причин залишив трупу корифеїв і заснував нову з молодих акторів. З 1895 року залишив театральну діяльність і цілком віддався літературній творчості. Помер у Києві 27 квітня 1904 року, похований на Байковому кладовищі.

Творчість

Поезія

Вірш «Ніч яка, Господи, місячна, зоряна» в музичній обробці Миколи Лисенка стало народною піснею.

П'єси

«Чорноморці»

«Зимовий вечір»

«Ой, не ходи Грицю ...»

«За двома зайцями» (за мотивами комедії «На Кожум'яках» І. С. Нечуя-Левицького). Російський переклад здійснив А.Н.Островский.

«Не судилося» (1883)

«Богдан Хмельницький» (1887)

«Ой, не ходи, Грицю, тай на вечорниці» (1890)

«У темряві» (1893)

«Доля» (1894)

«Маруся Богуславка» (1897)

«Оборона Буші» (1899)

Романи

Трилогія «Богдан Хмельницький»

«Перед бурею» (1894)

«Буря» (1896)

«У пристані» (1897)

Молодість Мазепи (1898) 2

В часи становлення і розквіту Михайла Старицького його творчість живилася ідеями революціонерів-демократів, певною мірою і революційних народників. Але, говорячи про вплив на Старицького народництва, це слід забувати, що йдеться в основному про першу його генерацію та її предтеч - просвітителів 80-х років, яких схарактеризував Е.І. Ленін у статті "Від якої спадщини ми відмовляємося?" Він підкреслював у них велику ненависть до кріпосницького права і всіх його породжень в економічній, соціальній та юридичній сферах; 2) палкий захист освіти, самоврядування, демократичних свобод, європейських форм життя - всебічної європеїзації Росії взагалі; 3) обстоювання інтересів народних мас, насамперед селян, щире віру в те, по скасування кріпосного права та його залиш і принесе Росії загальний добробут, і щире бажання сприяти цьому, *Ці три риси, - говорить у статті - й становлять суть того, що в нас називають спадщиною 60-х років і важливо підкреслити, що нічого народницького в цій спадщині нема. І немало в Росії письменників, які своїми поглядами підходять пін зазначені риси і які не мали ніколи нічого спільного з народництвом". Великою мірою ці слова стосуються Старицького.

Драматичні, а то й трагічні ноти у творчості Старицького відбивають складність тогочасного суспільного життя, вони породжені епохою "голодної волі" - розоренням, пролетаризацією трудящих мас, різкою класовою диференціацією в місті й на селі, трагедією відчуження людини від суспільства в умовах капіталізму.

На ідейній еволюції Старицького виразно позначився бурхливий розвиток суспільного і духовного життя Російської імперії на зламі століть, його творчість, зокрема поезія надихалася визвольними прагненнями й ідеалами передреволюційної доби.

В особі М. Старицького ми маємо діяча загальноросійського літературного і культурного процесу, людину прогресивного світогляду і видатного самобутнього

таланту. Він завжди вносив нове, своє в художнє осмислення та ідейне спрямування того матеріалу, якого торкався.

Оригінальна як за духом, так і за формою поезія Старицького. Будучи продовжувачем традицій демократичної музи Т. Шевченка, її полум'яного гуманізму, Старицький ніде у своїх творах не намагався використовувати Шевченкову поетичну форму, епігонськи послуговуватися його образною системою. Більш того - він, як вказує І. Франко, був першим із тих, кому доводилось проламувати псевдо-шевченківські шаблони і виводити нашу поезію на ширший шлях творчості. І нехай не всі твори значної художньої спадщини Старицького з позицій сьогодення можемо віднести до високої класики, але всім їм притаманна народність, що включає в себе і народне світобачення, і близьку народнопоетичній форму вираження.

"Тут російський інтелігент" - писав І. Франко про Старицького, - пробує українською мовою, в поетичній формі говорити до інтелігентів про справи, близькі тим інтелігентам, про те, що всіх мучило і всіх боліло, говорити ясно, без конвенціональної маски "мужицького поета".

Поетичний світ Старицького увібрав і традиційні мотиви (роль митця й мистецтва в народному житті, відтворення краси природи та інтимних почуттів ліричного героя), і злободенні (боротьба трудящих мас за соціальне й національне визволення в умовах кризи капіталізму, передгроззя революції 1905 р., посилення національно-визвольного руху слов'янства). В другій половині 70-х років серби й болгари повстали проти турецького ярма, і демократично настроєна молодь Росії взяла активну участь у цій боротьбі. Вона надихнула поета на нові твори, де стверджується необхідність політичної свободи для всіх уярмлених народів.

На поезію Старицького давитися як на трибуну, на поета - як на оборонця покривджених, пригнічених трудових мас, борця за права людини - проти насильства, визиску, наруги. Про високе покликання поета-громадянина, його роль поборника справедливості і правди йдеться у віршах "До Шевченка", "Сповідь перед поетом", "На спомин Т.Г. Шевченка", "Хай тепер рида в мене кобза сумна...", "Ой знущалися з мого слова", та ін.. Митець у М. Старицького - "найвищий судія" довколишнього світу, совість народу, ось чому зі скаргами на сучасне лихоліття, з гіркими наріканнями на ворожий народів лад, всю систему урядового визиску поет іде до Шевченка, який вік страждав, гірку пив чаш і вмер з надією на "слухний час, з гірким сарказмом Старицький вигукує: "Так отакої, батьку, волі ми дочекали від царя!.." Розгорнуту картину громадського життя подано й у вірші "На роковини Шевченку. (До поновлення могили)". Геній Шевченко для Старицького - символ нерозривної єдності, взаємної любові народу і співця. Поет - син народу, в ньому віра, сподівання на краще життя, на братню згоду між трудівниками всіх націй, на перемогу правди і справедливості:

І заповіт братерства та любові,
Що вік нам дав, як стиг, на боротьбу,
Перелетить луною в інші мови
правдою подужає злобу!

Розвиває далі ці думи Старицький у своєрідному циклі з 4 сонетів "Поету" - декларації поета-громадянина. Перами сонет - алегорична розповідь про човен серед бурхливого моря, плавця, що бореться зі сліпою стихією: чи переможе? Другий - роздуми яро власний шлях. Перед поетом дилема: боротися чи замкнутися у власній господі "серед буяння в світі зла". У третьому, що починається енергійним "Ні, тричі ні!", експресія

думки й почуття дедалі наростає, і в четвертому сонеті увиразнюється художнє і життєве кредо митця:

Не бійся вражої наруги;
З святим вогнем лини туди,
Де панування скрути, туги
Та віковічної біди"...

Поет повинен бути готовий замість лаврового - терновий вінець узяти на чоло, найвище для нього почуття - любов до скривдженого брата. "І за таку тільки любов, співець, ти жити будеш знов!" Дещо абстрактно-романтична, ця поезія, цілком виразно окреслює погляди автора на завдання митця. Він повинен займати активну громадянську позицію, самовіддано служити народові.

Розгул реакції з усіма її жахливими наслідками породжує у поета настрої гіркоти, смутку "Непевніст", "Темрява"" "Сиділи ми, каганчик миготів", "Згасло світло* темрява надворі", "І знов нудьга", "Монолог бездоляця"), - але в цілому громадянська лірика Старицького, хоч і пронизана болем, відзначається соціальним оптимізмом,

Політична програма Старицького - в руслі загальнодемократичних вимог його часу. У поезії-заклику "На прю!" говориться про знедолених, про необхідність гартувати дук у боротьбі:

На прю ж! До смерті, до загину -
Немає викруту, нема!

З особливим ліричним чуттям написано низку поезій про трудівників міста і села, про долю дітей в умовах капіталістичного визиску ("Швачка", "Сумно й темряво...", "Весна", "Край коминка", "Перед труною", "Сльоза"" "Ніч. У хаті зимно, темно..", "І гвалт, і кров...", "Місто спить..." та ін.)

Узагальнений образ знедоленого краю постає і поезій "Нема правди", "Що не день, то гірша мир трухлявий", "До І, Білика", "На новий рік", "Нива", "Хай тепер рида", "В грудях вогонь" холодне повівання...", "До України". Назважаючи на важкі випробування, поет мріє:

Щоб спалахнув огонь у крові
І забилося серденько мляве,
Щоб роїлись заміри нові-
Стать до праці за чесне, за праве!

Навіть у "Монологах про кохання" перед внутрішнім зором митне виникають картини тяжкої недолі добре йому відомого села.

Громадянська лірика М. Старицького здебільшого має програмний характер, в ній якнайкраще підтверджуються слова Герцена: "У народу, позбавленого суспільної свободи, література - єдина трибуна, з висоти якої цін змушує почути крик свого обурення і своєї совісті".

Тема міжслов'янського єднання звучить у віршах "На прю!", "Смерть слов'янина" і особливо у поезії "Поклик до братів слов'ян". У віршах "Слов'янська доля", "До броні!" (на повстання болгар проти турків) підноситься ідея братерської згоди між народами:

Подаймо ж ми руки на вічне кохання
І крикнім на бенкеті згоди:

"Ми цілому світу бажаєм братання,
Поради, освіти й свободи!"

Передчуття революції виразно передане в билинно-речитативній поезії "Борвій". У прозорій алегоричній формі висловлюється надія на поліпшення соціальних умов життя народу:

Після борвію легше дихати, -
Із заліз думки вириваються,
Серце в груди б'є якось сміливо,
І окриляється знов надіянка,
Що й окривдженим правда станеться!..

Провідний ідейний мотив поезії "На новий рік" (1877) перегукується з афоризмом Лесі Українки - "Без надії сподіваюсь!" Незважаючи на смутні події попередніх років, на болісні втрати, загальний похмурий стан суспільного буття, зраду високих громадянських ідеалів частиною інтелігенції, поет вірить у свою високу місію - будити народ до активної роботи боротьби, не думаючи про втому, пригніченість, "припалений морозом волос".

Справжніми ліричними перлинами стали поезії Старицького "Ждання", "На озері", "Виклик" ("Ніч яка, господи? Місячна, зоряна..."). Ці поезії, що відповідають духові української народної пісні, перейняті щирим почуттям єднання людини з природою. На розгорнутому контрасті побудовано вірш "Весна", який своїм образним ладом сягає у поетичний світ Т. Шевченка. Ще дужчий вплив музи Кобзаря в першій "Весні", де на тлі пишної природи подано контрастні малюнки: панські діти, що забавляються в саду, і дівчинка-жебракка, гірко ображена паненятами. Ця проста, сказати б, буденна, сценка, забарвлена щирим співчуттям автора, викликає глибокий відгук у читача. Багатозначно звучать останні рядки поезії:

Світить сонце, хоч тепла ще
Певного немає...

Дуже виразні й конкретні у Старицького поетичні описи людської нужди, недолі, приниження; викликають біль за людину, співпереживання. Ось юна дівчина-швачка, змальована в типових пролетарських обставинах:

Довгий кашель в довгі ночі.
Вітру стогін під вікнон...
І червоні завжди очі,
Незнайомі з тихни сном.
Спина зігнута в роботі,
Зверху латаний платок,..
Не смачний, мабуть, голоті
Загорьований шматок!

Яскравою сторінкою поетичної творчості Старицького були його переклади із світових літератур. Власне перекладами він і починав свою літературну діяльність. Володіючи європейськими мовами, Старицький перекладав твори О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Некрасова, А. Міцкевича, Ю. Словацького, В. Шекспіра, Дж.Г. Байрона, Й.В. Гете, Г. Гейне, В. Гюго, сербських поетів.

Своїми перекладами Старицький розширював тематичні обрії, збагачував жанрово-виражальні можливості української поезії. Перекладацька робота Старицького, що

тривала протягом усього життя, була однією з тих надзвичайно важливих форм зв'язку міжнаціональними культурами.

"Я думаю, що моя сила найбільша у драмі", - писав Старицький І.Ф.Франкові. Інтенсивній роботі митця у цій галузі сприяли суспільні й особисті обставини. Ставши на чолі української професійної трупи в 1883 році, Старицький послідовно боровся за справді народний реалістичний театр. Будучи не лише антрепренером, але й художнім керівником нового театру, він добре розумів потребу розширення репертуару. Разом з Карпенком-Карим, Кропивницьким Старицький закладав міцні основи реалістичної драматургії, не цураючись і романтичного письма.

Старицький написав близько 30 п'єс. З оригінальних творів на особливу увагу заслуговують соціально-психологічні драми "Не судилося", "Талан" "У темряві", соціально-побутова "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці", історичні - "Богдан Хмельницький", "Оборона Буші", "Маруся Богуславка", драматична поема "Остання ніч".

Актуальна, вагона проблематика, психологічна достовірність кожного характеру, що водночас є й виразним соціальним типом доби, природність конфлікту, викінчена Форма кожної сцени, п'єси в цілому - все це ставить на перше місце у спадщині митця драму "Не судилося", засновану на дійсних фактах. "Факт, що послугував темою у моїй драмі, - зазначав Старицький, - Факт правдивий, з щирого життя, з сусіднього нашого села, якому я був свідком... У драмі навіть всі фамілії з малими одмінками, - так замість Ілляшенків - Ляшенки, а решта ті ж самі".

Драма побудована на контрастному зіставленні життєвих, світоглядних позицій інтелігента-демократа (Павло Чубань) і ліберала з поміщиків (Михайло Ляшенко), а ширше - українського панства і трудівників різних соціальних груп, виразників різних життєвих принципів. І це була не художня умовність, а відображення тогочасного життя, коли зруйнувався феодально-патріархальний лад, але залишилися в силі його визначальні засади - велике землеволодіння, приватновласницька ідеологія і мораль, коли почало виразно вимальовуватись огидне лице капіталізму. Ця доба позначена змішуванням станів і класів, ширшим їхнім взаємопроникненням. Класові кастово-дворянські межі були порушені, а нові ще не чітко окреслені. Побачити за ліберальною фразою обличчя нового панства, нової правлячої еліти, допомогти розпізнати нового класового ворога - таке було завдання демократичного мистецтва.

Дія драми починається природно, конфлікт виникає і розвивається цілком вмотивовано, логічно, без жодних натяжок і умовностей. Обидва Конфлікти - ширший, класовий (поміщики і селянська маса), і вузьчий, світоглядного, морально-етичного плану (Михайло і Павло) завершується остаточним розходженням сторін після того, як з'ясується повна несумісність їхніх інтересів. Випробування життям, потреба активно діяти, ствердити свої слова вчинками зробили наявним те, що з певних міркувань приховувалося, затушовувалося. Особливо огидно розкриває своє нутро панство у ставленні до селян (сцена у маєтку, куди Катря приходить побачитися і поговорити з Михайлом).

Реалістично відтворив драматург і наростання селянського протесту проти панської сваволі так само, як і гостре незадоволення трудових мас реформою 1861 року, що, по суті, нічого не змінила у становищі селянства. Як і раніше, воно у рабській залежності від панів. Чого вартий один лише вигук пані Ляшенкової на адресу Ккатрі, яка "посягнула" на її сина: "Раскатать ее!".

Драма "Не судилося!" є вершиною критичного реалізму Старицького.

Яскраву сторінку творчості Старицького і вітчизняної драматургії в цілому становлять його драми на історичні теми: "Богдан Хмельницький" (1897), "Маруся Богуславка" (1897), "Оборона Буші" (1898), "Остання ніч" (1899), "Юрко Довбиш" (1898).

У драмі "Богдан Хмельницький" широко відображено боротьбу українського народу проти польської шляхти, в якій брали участь селяни, ремісники, козаки, а також всю складність цієї боротьби, зокрема зрадницьку роль певної козацької старшини. Переконливо, хоча й дещо надміру романтизовано зображено гетьмана Богдана Хмельницького. Це справжній народний герой, мудрий полководець і політик. Усвідомлюючи становище батьківщини, він зумів разом із своїми однодумцями, захисниками інтересів широких трудових мас Богуном, Кривоносом, Чарнотою знайти єдиний історично правильний шлях - воз'єднання України з Росією. Як апофеоз миру і дружби двох великих слов'янських народів звучить прикінцевий монолог Богдана:

Настане час і брат обніме брата,
Без каменя у пазусі, без лжі,
Без утиску душі його святині,
А з любою сльозою на очах
Вчуватиме і нашу пісню-тугу,
Широкою, безкраю, як степи,
І нашу мову голосну, правдиву,
Та, взявшись за руки, піде раз
Широкою дорогою до слави!

Історично правдиво і художньо переконливо показуючи роль і значення Переяславської ради, як і всієї визвольної війни українського народу 1648-1654 років, митець створив високопатріотичні, яскраві драматичні полотна, що не втратили свого значення і сьогодні.

Події "Марусі Богуславки", написаної за мотивами народної думи, відносяться до XVII ст., коли татарсько-турецькі нападали на українські землі. Тут психологічно правдиво розкривається мужність козаків, які терплять муки в неволі, зраджують вітчизни.

Маруся Богуславка постає жертвою винятково складних життєвих обставин, на тлі яких особливо яскраво виступає патріотизм. Трагічна неможливість поєднати любов до "краю коханого", рідного люду з любов'ю до дітей, родини змушують її накласти на себе руки. Розуміють це і мати Марусі, і її колишній наречений козак Сохрон, У своїй клятві над загиблою Марусею він поєднує те, що не змогла поєднати нещасна жінка:

... О мій підбитий квіте!
Клянусь ховати твій заповіт повік,
Твоїх дітей любити, т найрідніших,
Україні й їм - віддати все життя!!!

Окрему, дуже характерну сторінку драматургії Старицького становлять твори з життя інтелігенції - "Розбите серце" (1891), "Талант" (1893), "Крест жизни" (1901).

У психологічній драмі "Розбите серце" показано відносини між станами, класами, суспільними прошарками у сучасному письменникові буржуазному місті (діється у Львові). Конфлікт драми побудовано довкола морально-етичних проблем, але глибша основа його - соціальна. Саме соціальна нерівність (класова і пайкова) не дають можливості з'єднати долі закоханим - паничеві Костю Яворовському, студенту університету, і чарівній, розумній і сердечній Теклі Недольській - дочці бідного сторожа. П'єса має природну інтригу, глибоко сценічна, як, зрештою, всі драматичні твори письменника.

Наступним кроком у показі життя інтелігенції була драма "Талан", в якій змальовувалось таке близьке письменникові артистичне середовище, боротьба передових митців за справді народний театр, за високоідейне сценічне мистецтво. П'єса присвячена видатній українській актрисі М.К. Заньковецькій, яка стала прототипом головної героїні - Марії Лужицької. Твір приваблює глибоким психологізмом.

Атмосфера суспільно-політичного життя країни особливо виразно відбилася в драмі Старицького "Крест жизни", написаній російською мовою. Опрацьовуючи нову тему, автор шукає і нові драматургічні форми та композиційні прийоми. Зберігаючи побутову інтригу, він дедалі глибше проникає у сферу соціального і психологічного життя, віднаходячи і розкриваючи справжні мотиви людських дій і вчинків, джерела життєвих конфліктів.

У драмі представлені протилежні табори інтелігенції - революційно-демократичний і ліберально-буржуазний, консервативний.

Надзвичайно цікавим, мало вивченим і маловідомий розділом творчості Михайла Старицького є його проза. Старицький-прозаїк увійшов в літературу насамперед як автор історичних романів та повістей, у яких натхненно оспівано славу героїчну боротьбу українського народу за волю і незалежність. Усі вони, за винятком "Облога Буші", написані російською мовою. Найбільша серед них історична трилогія "Богдан Хмельницький" - Перед бурей. Исторический роман из времен Хмельниччины" (1894), "Буря" (1896), "У пристани" (1897). Темою цієї монументальної епопеї є визвольна війна українського народу 1648-1654 років проти польської шляхти під проводом Богдана Хмельницького.

Цій же темі, а також гайдамацькому руху під керівництвом Залізняка і Гонти присвячені й такі епічні полотна Старицького, як романи "Руина" і "Последние орлы" (1900), "Гайдамаки" та повість "Облога Буші". В романі "Разбойник Кармелюк" (1902) на широкому соціально-політичному тлі епохи письменник відобразив численні антикріпосницькі виступи на Поділлі в першій половині XIX століття під проводом Устима Кармелюка.

У легендарно-романтичній повісті "Заклятий скарб. Подільська легенда" (1892) яскраво зображені політичні зміни у Речі Посполитій XVII ст., сцени жорстоких розправ магнатів з непокірними, грабежів і здирств, що чинилися над населенням.

Історичні романи і повісті М. Старицького позначені широтою охоплення соціально-економічних умов життя, глибиною проникнення в суть історичних і політичних подій, психологізмом, динамічним, гострим сюжетом, точністю побутових, етнографічних реалій.

У соціально-психологічних повістях письменника ("Розсудили", "Безбатченко" - поч. XX ст., більшості оповідань і нарисів відтворено тогочасне життя українського селянства, його безправ'я, відсталість, темноту, обезземелювання, поглиблення класової

диференціації на селі, непримиренну війну між біднотою і куркульськими верствами, сваволлю, шахрайства і здирства старшини, земських діячів та поліції - і породжені усім цим сімейні драми.

Один з кращих творів Старицького - повість "Розсудили". Глитаї верховодять усіма справами на селі, експлуатують, обдурюють сірому. Головну роль у цьому відіграють писар, шинкар, старшина, куркулька Коломийчиха, боротьбу проти глитаїв веде Степан Петраш - зять Коломийчихи. Йому співчуває сільська біднота, наймити Левонтій і Наталка, але, по суті, він бореться в одиночку. Докладно змальовує письменник історію привласнення купкою шахраїв громадського хліба у голодний, посушливий рік.

Кращим зразком української класики дорівнює більшість оповідань Старицького, Як правило, вони засновані на дійсних фактах, що збільшує їх емоційний вплив на читача. Написані переважно російською мовою, друкувалися в російських газетах деякі з них письменник переклав українською для зарубіжних українських видань, здебільшого львівських.

Чиновницьку сваволлю щодо селян, яка межує із садизмом, описано її сповненому гіркою іронією оповіданні "Остроумие урядника". У цій вражаючій своїм трагізмом картині розорення сім'ї з втратою батька-годувальника, загибелі дитини і жебрацтва напівбожевільної матері відбито тяжке, безправне становище селянства в умовах злиднів, жорстокого визиску і породженого ними ідіотизму сільського життя.

Показуючи страждання маленьких героїв і героїнь, здебільшого сиріт, письменник з особливою силою викриває світ гноблення і жорстокості, які повсякчас спричиняють страшні у своїй буденності трагедії.

Талановито переданий жах наймички Ориси перед господинею-панночкою, яка вдає із себе освідчену, "передову" і разом з тим залякує дівчинку в'язницею, безпідставним звинуваченням у крадіжці. Погрози призводять Орису до самогубства.

В ряді оповідань виведено не лише жертви суспільної несправедливості, але й протестантів, бунтарів.

Яскравий, колоритний образ "последнего защитника несчастной серомы" зустрічаємо в оповіданні "Пан капитан". В іронічно-саркастичному оповіданні "Верба" парубки на чолі з мужнім і запальним Лукою, що відстоює свою честь, а також честь і щастя своєї нареченої, дошкульно провчили розбещеного пана.

Тему життя трудової інтелігенції (зокрема побути акторів), якій Старицький присвятив ряд поетичних і драматичних творів, він продовжував розробляти в оповіданнях "Горькая правда" (1901), "Неудачница" (1901), "Копилка" (1903), показуючи її принижене і злиденне становище, її повну залежність від грошового мішка буржуазії.

Гостроіронічно змальовує письменник іншу - буржуазну - інтелігенцію в оповіданні "Благодетель" (1892). Фальшива гра земським лікарем ролі благодійника бідних уривається, коли жертва його розбещеності юна красуня Наталя кінчає життя самогубством. Цинічно звучать слова цього "народолюбця" "Нет! Бежать отсюда и моментально! Тут очумеешь в этой глуши, без света и воздуха!".

Цікаве відгомонам ідейних шукань тогочасної інтелігенції глибоко психологічне оповідання "Над пропастью".

Багатогранна творчість Старицького має для нас неминуше значення. "З перших кроків самопізнання, - писав він на схилі років до І.Франка, - на полі народнім я загорівся

душею і думкою послужить рідному слову, огранувати його, окрилити красою і дужістю, щоб воно стало здатним висловлювати культурну освідчену річ, виспівати найтонші краси високих поезій... " І в цьому він досяг великого успіху, який сприяв подальшому розвитку української літературної мови і красного письменства в цілому. Твори Старицького відзначаються широким діапазоном мовностилістичних пластів - від розмовно-побутового до романтично-піднесеного, від ніжно-інтимного до іронічно-саркастичного, засобами якого гнівно таврується "свинцева мерзота" капіталістичного світу. Багато письменник "викував" слів-неологізмів. Відомі його слово-твори - "мрія", "несяма", "байдужість", "страдниця", "приємність", "чарівливий", "пестливий" та ін. - увійшли в мовний актив народу, вживаються і нині "втративши" свого автора.

Творчість Старицького ще чекає ґрунтовного об'єктивного дослідження. "Немає сумніву, що таке дослідження, - писав академік О. Біленький, - необхідне не тільки для пізнання письменницької індивідуальності Старицького, але й для історії, цілого періоду української літератури, українського театру, української громадськості".

Мистецтво і література минулих епох - це і джерело нашого духовного розвитку, і неповторні пам'ятки минулих часів, і могутній стимул творення нової культури. Живий зв'язок класичної літератури з культурою, духовним життям радянського суспільства, - як відзначає академік М. Б. Храпченко, - триває у сприйнятті творів класики в театрі й кіномистецтві, і найголовніше - у безпосередньому впливі їх на сучасного читача.

Старицький був сином своєї епохи, і йому, як і багатьом діячам літератури й мистецтва тієї доби, були характерні світоглядні ознаки ліберального характеру, які, звичайно, відбилися і в його окремих творах. Але діячів минулого ми цінуємо за той їхній внесок, що збагачує нашу культуру.

Велика розмаїта мистецька спадщина Старицького живе й понині, вона активно впливає на наших сучасників, зберігаючи не тільки історико-пізнавальну цінність, а й виховну та естетичну. Співець трудової людини - письменник у своїх творах утверджував її високу мораль і етику, волелюбність і високий патріотизм, немеркнучу красу народної душі, яку не могли знівечити віки визиску, жорстокості, наруги. Творчість Старицького стали органічною предтечею радянського мистецтва - мистецтва соціалістичного реалізму.

„Не судилось (Паньське болото)“

Драма «Не судилося» вважається найкращою п'єсою М. Старицького. Вона правдиво, високохудожественно й психологічно переконливо зображує життя українського села в перші післяреформені роки, реалістично відтворить конфлікти між звільненим з-під кріпосного ярма, але обманутим, збезземеленим селянством і панами-поміщиками. В основі добутку лежать правдиві життєві колізії. «Факт, що послужив темою в моїй драмі, – факт правдивий із широкого життя, із сусіднього нашого села, якому я був свідком...».

У драмі навіть всі прізвища з невеликими відмінностями. Так, наприклад, замість Илляшенко – Лященко. Через всю п'єсу проходить думка, що добродії безкарно можуть знущатися із чесних селянських дівчин, а потім безжалісно кидати їх. З огляду на це, не зміцнілі моральні відносини між селянами й колишніми їхніми власниками, здається, на думку комітету (цензурного) несвоєчас і незручним виводити на сцену ті сумні моменти з минулого селянського побуту, які можуть породити або підтримати жагучу упередженість між вищими й нижчими шарами», – такий досить переконливий висновок зробила цензура, забороняючи добуток. Проте, через якийсь час п'єса вже за назвою «Не судилося» все-таки була дозволена к постановке.

Основним конфліктом п'єси «Не судилося» є конфлікт між «панським болотом» – поміщицькою мораллю, і чесними, високоморальними, духовно багатими простими селянами. Він має соціально-психологічний характер і розвертається декількома лініями. Найголовніша з них – це трагічна історія любові між чистою душею, щирої в почуттях сільською красунею Катериною й паничем Михайлом. Другою сюжетною лінією є зображення конфлікту між батьком Михайла, багатим паном Іваном Андрійовичем, і селянською громадою. Зрештою, важливим є й розбіжність між показним народолюбием Михайла, його фальшивим, поверхневим українофільством і теперішньою суттю панича, для якого власні егоїстичні інтереси вище всього. Спостерігаючи, як розвертаються події, як дозволяється конфлікт, особлива увага обертаємо на мову багатіїв: на те, як у ньому розкриваються характери героїв, їх індивідуальні й типові риси, внутрішній мир, теперішня, глибинна сутність. У п'єсі основна увага відведена образу панича Михайла. Саме він повніше всього представляє «панське болото», розкрити сутність якого й була мета автора. М. Старицький майстерно побудував язикову партію Михайла. Кожна репліка, а часто й окреме слово характеризують цієї людини. Вдумаємося, наприклад, у першу ж репліку Михайла: «Славно покачатися в траві після купання й затягтися сигарою! Чорт його знає, якось мене лінощі обсіли: сьогодні вже й у школу не пішов. І із цією дрібнотою нудно...». Здається, небагато й сказано. Але придивитися, як виразно окреслюється, нехай поки що й пунктиром, характер панича – «народолюба».

Для нього власна втіха, власне задоволення – насамперед («славно покачатися в траві... затягтися сигарою»). Уже й те, що курить він дорогу сигару, теж підтверджує його багатство, не звичку до простоти в житті, у побуті. Михайлово «народолюбство» – не искреннее, показне. Говорячи про школу, він позіхає. З ремарки до першої дії довідаємося: «Михайло, чудово по-українському одягнений». Те визначення «чудово одягнений» натякає на те, що його одяг, як і всі його «українство», є тимчасовою

модою. Повніше всього образ Михайла розкривається в історії його любові з Катериною. Відіграючи роль народолюбця, панич ходить на вечори, де збирається сільська молодь, займається етнографією, учить і дітей, і молодь у школі. Але нещирість його поведінки відчувається у всіх, навіть у тім, як говорить панич: «...я з усіма вами щиро, як з рівними...» Так, він і справді не вважає селян рівними собі. Зустрівши Катерину, Михайло закохався в неї. І незабаром, збездививши й знеславивши дівчину, своє відношення до Катерини змінює. Хоча Михайло ще намагається переконати себе, що любить її, обов'язково жениться на ній, насправді вона стала йому байдужою. Тому що зустрічі з дівчиною для нього вже не рай, не чиста поезія, як раніше: «Побий мене лиха й нещаслива година, що я зв'язався з божевільними! Спокою ні вдень, ні вночі – і все через тебе...». Панич і далі викрикує: «ПРО, будь ти проклята й година, що завів мене в любов!» Зрештою, він зовсім відмовляється від Катерини. І хоча в останньому епізоді приходиться до неї, щоб залишитися назавсім, не можна із упевненістю сказати – це було тверде рішення або тимчасовий порив, що ні до чого б не привів. А він же говорив Катерині: «...я без тебе жити не можу, дихати не можу...». І Павла нібито цілком щиро запевняє:

- «Правда, я не таюся з любов'ю; я люблю Катерину, і люблю на цілу життя, чесно! Я не побоюся перед цілим миром сказати про любов, назвати її моїм шлюбом,- і назву, і повінчаюся!»

Михайло бреше не тільки іншим, а й самому собі, переконуючи в тім, що по-справжньому любить Катерину й піде заради її на все: відмовиться від батьківської спадщини, відречеться від багатства й свого стану. Саму точну характеристику дає йому Павло, що зумів проникнути в глибини його затемненої душі, зрозуміти Михайла сьогодення: «Одним ви миром мазані: обтешетесь зверху тією культурою, заберетеся в ідеальні химороди та й красуетесь: а дихни на вас, подряпай трішки,- це такі ж мироеди в ґрунті!» У п'єсі Михайлові протистоїть щирий демократ, що багато працює на благо народу – лікар Павло Чубань. В образі Павла Старицький втілює свої ідеали боротьби за звільнення народу шляхом поширення утворення, культури, єднання селян. Уже з перших реплік Михайла, з розмови Михайла з Павлом багато що розкривається: останній охоче працює в школі, йому не набридає спілкування з дітьми. Роз'ясняє Павло й селянам, як необхідно відстоювати свого права

Михайло Старицький з великою симпатією, любов'ю зобразив представників народу – Катерину, її матір, Дмитра. У їхніх образах показані такому властивому українському народу риси, як щиросердечна краса, щирість, співпереживання, почуття людського достоїнства. Насамперед такий є Катерина. Полюбивши Михайла й повіривши в його любов, Катерина забуває про себе. Дівчина почуває себе неровней, не вірить у своє щастя. «Не мені судилося таке щастя! Куди мені, бідній мужичці, бути дружиною Вашої? Не ступити, не заговорити не вмію; Ви взяли б собі камінь за плечі. І люди осміють, і Бог покарає: сполучаються тільки рівні», - відповідає вона Михайлові на його слова про одруження. (Згадаєте слова Наталки з п'єси І. Котляревського: знайся кінь із конем, а віл з волом). Її любов щира, глибока, віддана, Вона про Михайла думає більше, ніж про себе: згодна на всі, аби тільки той був щасливий. Коли Катерина довідалася, що Дмитро з ножом у руках шукає Михайла, щоб помститися за її знівечену долю, іде на панський двір, щоб попередити коханого: «Дмитро вартує тебе навколо саду, навколо будинку – хоче вбити!». Коли вже Катерина випила отруту й до неї прийшов Михайло, вона не дорікає йому, радується, що прийшов, повернувся, а виходить, любить: «Плакати більше не буду... Не засмучу тебе сльозою! Я така щаслива, така щаслива, що ти поруч із мною...». Катерина дуже любить свою матір, усіляко піклується про неї. У своєму горі, своїй ганьбі переживає за неї більше, ніж за себе. Так само зі співчуттям

і розумінням ставиться до Дмитра, бажає йому щастя, почуває свою провину перед ним, тому що не може його полюбити. Образ Катерини коштує в ряді кращих образів дівчин з народу в добутках Т. Шевченко, И. Котляревського, И. Франко, Б. Грінченко. Стара Дзвонариха, мати Катерини – типовий образ української селянки. Вона добра, працьовита, любить дочка й бажає їй щастя, що бачить у подружнім житті із Дмитром. Дзвонариха строго дотримується норм народної моралі в поглядах на дівочу честь, уважає ганьба найбільшим гріхом, тим більше, що полюбила Катерина панича. Мати, як і батьки Шевченкової Катерини, проклинає дочка страшними прокльонами, а сама божеволіє. Досить чітко й виразно зображений образ Дмитра. **Це чесний, роботящий хлопець**, він щиро любить Катерину. Саме з таким чоловіком дівчина могла б знайти щастя... якби полюбило його її серце. Дмитро щирий душею, почуттєвий. Він усіяко піклується й про Катерину, і про її матір, допомагає їм по господарству й глибоко переживає, коли бачить, що Катерина полюбила панича. І тому, звичайно, що сам любить її, і тому, що не вірить у щастя Катерини з Михайлом. Дмитро майже переконаний – награвшись із нею, панич покине дівчину. У своїй великодушності юнак готовий забути всі, жениться на Катерині: «Вийди за мене!.. Коли не під силу, те й не люби мене: я тільки буду доглядати тебе, як своєї рідної дитини, буду дивитися на тебе, горі буду ділити!». Наприкінці драми Дмитро виступає як месник за несправедливості, заподіяні «панським болотом» не тільки Катерині, а й всім селянам. Він робить підпал панського двору, має намір убити Михайла. Характерно, що Дмитро організовує зустріч селян з Павлом, активно виступає за захист їхніх прав. Образ Дмитра перегукується з образом Варнака з однойменної поеми Шевченко, іншими образами селян-бунтарів